

Kowalewski, Jan

O nazwie Mazowsza

Notatki Płockie 1/2, 19-20

1956

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O NAZWIE MAZOWSZA

Nazwa Mazowsza i jej pochodzenie spowodowały oddawna długie i dotychczas niezakończony spory.

Dawni dziejopisarze jak Sarnicki, Naruszewicz a za nimi i Maciejewski wysunęli przypuszczenie, że nazwa Mazowsza pochodzi od Massagotów tj. Gotów, którzy dłuższy czas przebywali w Mesji i zwani byli przez Greków Masagotami, lub Masogotami. Massagotowie po pobiciu ich w 385 r. n. e. przez Hunnów przybyć mieli na Mazowsze i objąć nad nim panowanie.

Wywód ten nie posiada uzasadnienia historycznego. Nie ulega wątpliwości, że germańscy Goci w pierwszym wieku naszej ery na wybrzeżu Bałtyku założyli placówki handlowe w celu rozszerzenia wymiany towarowej z Bałtami i Wenedami, a więc i z Mazowszanami. Z czasem placówki te stały się bazami wypadowymi dla awanturczo-rozbójniczych oddziałów germańskich przeciwko Bałtom i Mazowszanom.

Greckie i rzymskie źródła historyczne wskazują, że Wenedowie, a więc i Mazowszanie już wówczas byli osiadłymi rolnikami, posiadali własne osady rolniczo-hodowlane, a w uzbrojeniu nie ustępowali Germanom. (Tacyt). Owcześnie rolnicza ludność Mazowsza, jako z dawna osiadła, była już niewątpliwie związana nie tylko z plemieniem, do którego należała, ale i z obszarem, jakie to plemię zajmowało. Ludność ta stała więc wyżej od ludności germańskiej koczowniczej i myśliwskiej (Tacyt).

Nie jest więc prawdopodobne, żeby Goci podbili Mazowsze i panowali nad nim przed swą wędrówką na południe, tymbardziej, że droga ich wędrówki nad Morze Czarne prowadziła po linii Niemna, a nie Wisły.

Nie ma żadnych dowodów, aby po bitwie z Hunnami w 385 roku jakieś oddziały Gockie przybyły na Mazowsze i opanowały je. Natomiast Pliniusz, Tacyt i Ptolomeusz wskazują, że Wenedowie zajmują całe dorzecze Wisły. A Tacyt opisuje Wenedów (a więc i Mazowszan) jako mieszkających w domach i posiadających dobrze uzbrojone oddziały piesze, które przebiegają wszystkie góry i lasy, ile ich tylko jest pomiędzy Peucynami i Fennami (Finami). Późniejsi pisarze Jordanus i Prokopiusz również pokazują dzielność Wenedów (Słowian). Nie ma więc uzasadnienia przypuszczenie, że germańscy Goci panowali nad Wenedami (Słowianami) całkowicie lub częściowo, co zresztą nie neguje możliwości przemarszu germańskich plemion za zgodą Wenedów przez ziemie słowiańskie.

Epotykami nazwiska niesłowiańskie obok polskich, w nadaniu Konrada I (Kod. Dypl.), przy uwalnianiu osadników wsi Łomnią od są-

dów grodzkich, nie mogą stanowić o niesłowiańskości Mazowsza.

Wiadomo również, że z przyjęciem chrześcijaństwa przybyło tu wielu duchownych Holorów i Niemców. W czasie wojen brano jeńców, którym po pewnym czasie dawano wolność. Przychodzili również koloniści, chociaż na Mazowszu było ich wyjątkowo mało. Nadania z XIII wieku prawdopodobnie dotyczą ówczesnych nowych przybyszów. Doszukiwanie się w imionach i nazwiskach ludzi XIII w. o brzmieniu niemieckim pozostałości Gockich, może być jedynie złośliwym lub tendencyjnym, ale nie naukowym. Nie ma również uzasadnienia przypuszczenie, że nazwa Mazowszan pochodzi od „Amaxobici“ przezwiska nadawanego Sarmatom przez Greków, a następnie przekreślonego na Massabici jak sądził Erazm Stella Libanotanus. Mazowszanie wyprowadzają się w prostej linii od Wenedów, którzy od chwili ukazania się ich na widowni dziejowej zajmowali się rolnictwem, hodowali konie, bydło, świnie, uprawiali rolę, sieli groch, bób, pszenicę, jęczmień, proso, len i konopie. Sprzątnięte zboże ustawiali w stogi, budowali domy i nie mieli nic wspólnego z życiem koczowniczym na wozach, jak to czynili Amaxobici.

Próba Długosza, a za nim Święcickiego, wyprowadzająca nazwę Mazowsza od Masława jest poglądem zupełnie dowolnym, nie posiadającym żadnego uzasadnienia.

Nie wydaje się też trafna teza wyprowadzająca nazwę Mazowsza od mazurzenia jego mieszkańców. Nazwa Mazowszan znana była w epoce przedfeudalnej (Maciejewski — „Polska do połowy XVI w.“), choć przez Nestora i Galla wspomniana dopiero w XII w., kiedy jak się wydaje o mazurzeniu trudno mówić. Problem mazurzenia powstał prawdopodobnie w czasie włączenia Księstwa Mazowieckiego do Polski.

Przez swój separatyzm w dobie Księstwa, Mazowszanie odgradzeni od stojącej wyżej kulturalnie zachodniej i południowej Polski — nie sprostali postępowi kultury języka widocznym w innych połaciach kraju.

Mazurzenie nie było stałą, uzasadnioną etnicznie wadą wymowy, i obecnie pod wpływem oświaty zanika prawie zupełnie.

Niektórzy historycy opierając się na wyrazie „maz“, co po litewsku oznacza „mąż“ wyprowadzają nazwę Mazowsza jako krainę zamieszkiwaną przez dzielnych mężów. Na potwierdzenie swego przypuszczenia podsuwają „męstwo, odwagę, dzielność i zdolność kolonizatorską mazowszan“.

Trudno byłoby odmówić męstwa i odwagi Mazowszanom, często prowadzącym wojny z Jadź-

wingami, Prusami i Pomorzanami, niestanowi to jednak wystarczającej podstawy do wyróżniania Mazurów jako mężów tak niezwykłych, żeby cała kraina od mężności ich miała otrzymać nazwę.

Ludwik Krzywicki w „Społeczeństwie Pierwotnym“ podaje: „Mazur“, dla którego w języku polskim bodaj istnieje źródłosłów zawarty w czasowniku „mazać“ co nasuwa nam analogię z pokrewnymi nazwami barbarzyńskimi od smarowania twarzy i nawet ciała tłuszczem lub pociągania ich w pewnych okazjach barwnikiem“.

Zwolennicy tych poglądów wyprowadzają wniosek, że Mazowszanie oprócz hodowli bydła i rolnictwa w końcu dawnej czy też na początku nowej ery, korzystając z dużej ilości rudy darniowej na powierzchni ziemi wytapiali żelazo. Świadczyć o tym mają liczne osady kowalowe jak: Kowal, Kowale, Kowalewo, Kowalewko i inne. Duża liczba ludzi oprócz kowalstwa zajmowała się wytwarzaniem smoły potrzebnej do łodzi i okrętów. O rozwiniętych smolarniach na Mazowszu świadczą nazwy wsi: 5 wsi zwanych „Smolarnia“ w pow. gostyńskim, wieś Smoły w powiecie płońskim, Smolin w rawskim, Smolino w płockim, Smolna w sochaczewskim, Smolniki w mławskim i wiele innych. Również nazwiska Kowalski, Kowalewski, Kowalkowski, Kowalczyk należą do szczególnie popularnych na Mazowszu. Wymienione zajęcia powodowały ogólne zabrudzenia ciała i odzieży, co podchwyczone przez sąsiadów spowodowało przezwanie Mazowszan Mazami, a później Mazewianami. Wydaje się, że Bruckner jest zwolennikiem tego poglądu.

Byłoby to nawet przekonujące, gdyby nie fakt, że plemiona słowiańskie otrzymywały nazwy od miejsca, na którym mieszkaly, a nie z wyglądu zewnętrznego. Wiadomo, że nazwa Polan pochodzi od pól, Łęczycan od łąk, Pomorzan od terenu po morze sięgającego, Wiślanie od ziemi leżącej nad Wisłą, Slezanie od obszaru przez który płynie Słęża itp.

Nazwa Mazowska bywa wyprowadzana także od wyrazu serbskiego „mazewo“ oznaczającego nizinę oraz miejsca niższe i łąki.

Wyprowadzenie nazwy Mazowska od równinno nizinnego położenia kraju byłoby zgodne

z ogólnie przyjętymi nazwami dla plemion słowiańskich, wywodzącymi się od położenia zamieszkiwanego obszaru jak Łęczycanie, Polanie, Pomorzanie i inni.

Nie mamy dotąd uzasadnienia źródłowego dla hipotezy, wyprowadzającej nazwę Mazowska od grodu Mazowa, chociażby dlatego, że nikt dotąd nie odnalazł miejsca, w którym znajdował się ów gród.

Nazwa Mazowska pochodzi, moim zdaniem, od mażającej się gleby i zrodziła się na obszarze Malbork — Sztum — Kwidzyń, zajętem w piątym okresie epoki brązowej przez plemiona kaszubskie. Nowy obszar w porównaniu z piaszczystym terenem Wyżyny Kaszubskiej został nazwany przez Kaszubów Mazami czy też Mazewami. W V lub IV w. p. n. e. nazwa ta została przeniesiona na dzisiejsze Mazowsze i oznacza obszary mażającej się gleby, co jest szczególnie zauważalne w dorzeczu środkowej Wisły.

Mazewy lub Mazowy należy umieścić w grupie wyrazów takich jak Kujawy, Żuławy, Gozdawy, Ostrowy, Bielawy i Dąbrowy. Jak nazwa Kujawy oznaczała wydmy piaszczyste wśród jezior i lasów, a Gozdawy — lasy, rosące nad wodami, tak nazwa Mazowska wywodzi się od nadwodnych mazów (mażąca gleba) zwanych mazowami. Jest prawdopodobne, że dzisiejsze Mazowsze nazywano Mazowami aż do przyjęcia chrześcijaństwa, stąd łacińskie „Mazowia“. Doniero Nestor mieszkańców Mazowska nazwał „Mazowszany“ — chociaż Gallus pisał o Mazowach.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

1. Najstarsze świadectwa o Słowianach (przełożył Marjan Plezia) — 1947 r.
2. Józef Kostrzewski — Pradzieje Polski — 1945 r.
3. J. Szafarzyk — Słowiańskie Starożytności (tłumaczone przez Bońkowskiego).
4. F. Kozłowski — Dzieje Mazowska za panowania książąt — 1858 r.
5. E. Bogusławski — Teoria nazwisk na „awa“, r. 1891.
6. E. Bogusławski — Historia Słowian t. I str. 439.
7. Maciejowski — Roczniki i Kroniki Polskie.
8. Maciejowski — Polska do połowy XVII w.
9. Kronika Ga'la.
10. Stanisław Lanczewicz — Dyluwizm i morfologia środkowego powiśla.
11. T. Garczyński — Mazowsze.
12. Dr Herman Gollub — Masuren.

II WYKAZ ZGŁOSZONYCH PRAC PŁOCCZAN

FELIKS GRABSKI — *Pamiętnik z nad Bzury i Skierniewki.*

BOLESŁAW JEDRZEJEWSKI — *Nieznaný rękopis „Prawa kryminalnego Narodu Polskiego“ Bandtkie-Strężyńskiego.*

JAN KOWALEWSKI — *Losy publicznej Szkoły Powszechnej w Wylezinie na tle wojennych przeżyć środowiska (konspekt monografii).*

ALEKSANDER KOZICKI — *Dwaj pielgrzymi u Piasta (pierwociny chrześcijaństwa w Polsce).*

JANINA KUCZEWSKA — *Wacław Lachman (Z cyklu: Muzycy i kompozytorzy płoccy).*

IRENA MILEWSKA — *Wycinanki ludowe na Mazowszu.*

WACŁAWA NOWAKOWSKA — *Sprawy kobiet na łamach „Korespondenta Płockiego“.*

ANTONI PĘCZEK — *Dzieje Sądu Okręgowego w Płocku.*

BOLESŁAW ZDZIARSKI — *Rok 1863 w Płocku.*